

УДК342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-3.5>

В. К. Рибачек, кандидат юридичних наук, доцент
Київського університету інтелектуальної власності та права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Стаття присвячена дослідженню правової сутності та механізмів гарантування митної безпеки держави. Проаналізовані існуючі у правовому та економічному науковому українському просторі підходи до визначення поняття «митна безпека», її значення для задоволення економічних потреб та інтересів держави, насиченості та збалансованості національного ринку товарів і послуг, різноманітних бізнесових інтересів, захисту митних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, соціально-економічних інтересів громадян тощо. У статті підкреслюється, що незважаючи на переважання фінансово-економічних аспектів, митні правовідносини по гарантуванню митної безпеки являють собою складну систему, яка ґрунтується на національній нормативно-правовій базі, що повинна враховувати закордонні митні вимоги та діяльність відповідних інституцій, а також національні державні інститути, які впливають і від яких залежить гарантування та ефективність всіх заходів щодо забезпечення митної безпеки. Автори наголошують на провідній ролі митниці у забезпеченні митних інтересів та митної безпеки, як невід'ємної складової національної безпеки. Розглядаються базові принципи правовідносин щодо гарантування митної безпеки, а також визначається сучасний комплекс митних загроз: політичних, економічних, соціальних, технологічних, природних, мілітаристських та інших. Доведено, що складність та багатоаспектність самого поняття «митна безпека» вимагає досить широкий набір показників та індикаторів для визначення безпечного стану митних кордонів держави. Розкриваються сучасні зміни митної безпеки України, що відбуваються під впливом військових дій країни-агресора, починаючи з лютого 2022 року, як у правовому полі, так і у безпосередній роботі української митниці. Встановлено, що важливу роль у зміцненні митної безпеки відіграють впровадження механізмів електронного декларування та прийняття митних рішень, розбудова цифрового середовища міжнародної торгівлі, протидія корупції, автоматизація процедур митного контролю та митного оформлення, зменшення впливу людського фактора, врахування досвіду функціонування спільного митного простору ЄС та європейської митної безпеки.

Ключові слова: митна безпека, митні інтереси, принципи митної безпеки, митні загрози, європейський митний простір, напрямки митного адміністрування.

V. K. Rybachek. Topical issues of customs affairs amidst wartime challenges

The article is sanctified to research of legal essence and mechanisms of guaranteeing of custom safety of the state. The existing in legal and economic scientific Ukrainian space going is analysed near determination of concept "custom safety", her value for satisfaction of economic necessities and interests of the state, saturation and balanced of national market of commodities and services, various business interests, defence of custom interests of subjects of foreign economic activity, socio-economic interests of citizens and others like that. It is underlined in the article, that without regard to predominance of financial and economic aspects, custom a right is relations on guaranteeing of custom safety show a soba the difficult system, what ґрунтується on a national normatively-legal base, that must take into account foreign custom requirements and activity of corresponding institutes, and also national state institutes that influence and on that guaranteeing and efficiency of all events depends in relation to providing of custom safety. Authors mark the leading role of custom in providing of custom interests and custom safety, as an inalienable constituent of national safety. Base principles of legal relationships are examined in relation to guaranteeing of custom safety, and also the modern complex of custom threats is determined: political, economic, social, technological, natural, militaristic et al. It is well-proven that complication and multidimensionality of concept "custom safety" require the wide enough set of indexes and indicators for determination of the safety state of custom borders of the state. The modern changes of custom safety of Ukraine open up, that take place under act of military operations of country-aggressor, beginning from February, 2022, both in the legal field and in direct work of the Ukrainian custom. It is set that an important role, strengthening of custom safety is played by introduction of mechanisms of electronic declaration and acceptance of custom decisions, development of digital environment of international trade, counteraction to the corruption, automation of procedures of custom control and custom registration, reduction to influence of human factor; taking into account of experience of functioning of general custom space of EC and Eurohean custom safety.

Key words: custom safety, custom interests, principles of custom safety, custom threats, Eurohean custom space, directions of custom administration.

Постановка проблеми. Тривале військове протистояння України країні-агресору, а особливо розвиток широкомасштабних військових дій її щодо руйнації української державності, знищенні нашої військової та цивільної інфраструктури, а також довільного розчленування української території шляхом анексії

© В. К. Рибачек, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

окремих районів та створення псевдодержавних маріонеткових утворень – всі ці сучасні мілітаризовані виклики сприяли посиленню зацікавленості як науковців та державних посадовців багатьох сфер діяльності, так і широких мас громадськості до проблем національної безпеки. Не-аби-яке місце в системі національної безпеки посідає митна безпека країни в умовах посилення євроінтеграційних процесів, створення зони вільної торгівлі Україна- ЄС, скасуванні обмежень у міжнародних торговельних відносинах, зменшенні митних бар'єрів, ліквідації митних тарифів на деякі товари критичного імпорту та виконанні взятих на себе зовнішньоторговельних зобов'язань. Отже, проблеми гарантування захисту митних інтересів країни, перш за все захисту життєво-важливих потреб, інтересів та цінностей людини, суспільства, держави від внутрішньо- та зовнішньо-економічних загроз при розвитку рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами залишаються актуальними в сучасних умовах і потребують більш детального дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні дослідження вітчизняних вчених багатьох галузей і сфер знань створили значне підґрунття та базис у розгляді такого складного та багатоаспектного системного явища. Вивченню поняття «митна безпека» присвятили свої роботи наступні вчені: І. Бережнюк, Є. Бондаренко, Ю. Голинський, І. Каріх, О. Ільченко, А. Калініченко, Г. Коломієць, О. Костяна, А. Крисовий, М. Крупка, М. Левко, О. Недобєга, О. Осадчук, П. Пашко, М. Петик, О. Попівняк, Д. Приймаченко, О. Розумова, І. Сьомик, О. Рябченко, В. Угрин та інші. Цими авторами здійснений аналіз сутності митної безпеки як у теоретичній площині, так і на законодавчому рівні, визначені деякі її суттєві характеристики та особливості досягнення в період мілітаризованих сучасних викликів. Але, не зважаючи на законодавче закріплення поняття «митна безпека» та значні наукові напрацювання, вони стосувались, переважно періоду мирного міждержавного торговельного співробітництва і не враховували багатьох негативних аспектів їх розвитку, з якими прийшлося зіткнутися Україні в останні три роки. Таким чином, в сучасних умовах значення митної безпеки держави залишається актуальним, дискусійним і потребує комплексного дослідження.

Метою статті є дослідження комплексу правовідносин щодо захисту інтересів народу та держави у митній сфері, сукупність механізмів, заходів та шляхів їх забезпечення з метою дотримання митної безпеки держави в умовах сучасних військових викликів.

Результати дослідження. Як зазначає О. Комаров, питання гарантування митної безпеки та протидії митним загрозам у сучасному світі знаходяться на вістрі науково-практичної дискусії, при цьому категорія митної безпеки отримує широке міжнародне визнання, як важлива умова існування та розвитку держав особливо у контексті активізації зовнішньоекономічних та політичних ризиків, інтенсифікації міждержавних торговельних конфліктів, що обтяжуються мілітаристичними діями [1, с. 211]. Отже, загалом, митна безпека визначається як стан захищеності національних інтересів країни у сфері митної справи, включаючи економічні, фінансові, соціальні та інші аспекти, а також забезпечення дотримання законодавства у сфері митного регулювання. Аналіз проведених раніше досліджень, здійснених переважно фахівцями і спеціалістами економічної сфери, дозволяє стверджувати, що розкриття сутності та місця митної безпеки базується на: – певному стані захищеності митних інтересів суб'єктів господарювання, держави та міжнародної спільноти, який забезпечується завдяки ефективній реалізації державної податкової політики та політики в галузі державної митної справи, характеризується надійним функціонуванням митної системи, безпечністю митного простору країни, відкритістю національної економіки та прийнятим рівнем експортно-імпортової залежності держави та ґрунтується на врахуванні фіскально-регуляторних механізмів та пріоритетів [2, с. 74–77; 3, с. 165–168], або на: – системі ефективних економічних, правових, політичних та інших заходів держави у митній сфері, мета якої полягає в досягненні усталеної та передбачуваної роботи митної служби, достатнього рівня сприяння ЗЕД у нестабільних внутрішніх і зовнішніх умовах [4, с. 66–76]. При цьому всі автори погоджуються, що митна безпека є складовою національної безпеки країни.

Згідно зі ст. 6 Митного кодексу України від 13.03.2012 № 4495-VI: митна безпека – це стан захищеності митних інтересів України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення державної митної справи [5].

Але наразі в Україні відсутнє чітко сформульоване визначення митних інтересів України та їх переліку, що можна розглядати як недолік. Ця прогалина у законодавстві заважає однозначно визначити та уточнити поняття «митна безпека» на державному рівні, що призводить до зниження ефективності заходів, спрямованих на її забезпечення. Що стосується європейського законодавства, то Митний кодекс ЄС виділяє серед завдань митних органів і захист фінансових інтересів держав-членів [6]. Таким чином, наголошуємо, митні інтереси, переважно, мають фінансову природу.

Для подальшого аналізу і сутності можемо звернутися до точок зору вчених з цього питання. Розгляд митної безпеки як захисту фінансових інтересів держав-членів зафіксовано у Митному кодексі ЄС [6], отже таке розуміння поняття «митна безпека» підтримує і М. Губа, розглядаючи її як стан захищеності митних інтересів України, який забезпечується завдяки ефективній реалізації державної податкової політики та політики в галузі державної митної справи, характеризується надійним функціонуванням митної системи, безпечністю митного простору країни, відкритістю національної економіки та прийнятим рівнем експортно-імпортової залежності держави та інтересів платників митних платежів [7, с. 80]. Таким чином, можна зробити висновок, що митні інтереси, насамперед, мають фінансову (економічну) природу. Згідно

з думкою К. Новікової, серед найважливіших митних інтересів України варто виділити: – створення умов для лібералізації зовнішньої торгівлі; – запобігання контрабанді та порушенню митних правил; – удосконалення митного законодавства України відповідно до світових та європейських стандартів; – прискорення товаро- та пасажиропотоку через митний кордон; – забезпечення якісними іноземними продуктами споживчого ринку та запобігання ввезенню товарів, що можуть завдати шкоди здоров'ю людей [8, с. 179].

С. В. Шевчук акцентує увагу на необхідності розмежування двох категорій митних інтересів: державних та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Автор відзначає, що митні інтереси держави повинні розглядатися як частину загальних інтересів держави і містити в собі різноманітні аспекти, такі як соціально-економічні, екологічні, політичні, правоохоронні, зовнішньоекономічні, інформаційні, культурні та інші, які взаємодіють на різних рівнях, включаючи мікрорівень, макрорівень і наднаціональний рівень. Ця взаємодія відбувається через митну діяльність, що сприяє розробці ефективної моделі для захисту митної та національної безпеки [9, с. 47]. Підкреслюємо, що митні інтереси суб'єктів ЗЕД іноді можуть суперечити митним та національним інтересам держави, оскільки для суб'єктів ЗЕД отримання прибутку часто переважає (як інтерес) дотримання і виконання національних інтересів держави, що тоді веде до порушень митних правил суб'єктами ЗЕД.

Тож митною безпекою держави слід вважати такі правові відносини, які спрямовані на забезпечення митних інтересів держави, розвитку і збалансованості міжнародних торговельних зв'язків, національного ринку, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з обов'язковим дотриманням всіх митних правил щодо фінансово-регуляторних механізмів та пріоритетів.

Розглядаючи митну безпеку, доцільно зупинитися на її принципах – своєрідних фундаментальних основах даної системи правовідносин щодо гарантування митної безпеки, які визначають її стратегічні напрямки та тактичні заходи. Так, провідний спеціаліст щодо митної безпеки П. Пашко виділяє наступні вихідні її принципи:

1. Первинність економічних цілей, функцій і завдань під час вирішення завдань митної безпеки.
2. Доцільність спеціалізації підрозділів і виконавців на основі наукової організації праці працівників всіх рівней.
3. Мінімізація кількості рівнів в ієрархії управління.
4. Адаптивність і гнучкість системи забезпечення митної безпеки, тобто спроможність до швидкої перебудови при зміні цілей, завдань, передумов погіршення якості роботи митної служби.
5. Бюджетна збалансованість усіх рівнів митної справи: матеріальних, трудових, фінансових, енергетичних та інших.
6. Цільова орієнтація на швидке та ефективне впровадження сучасних науково-технічних досягнень.
7. Логічність, обґрунтованість і юридична захищеність використовуваних організаційно-економічних прийомів та механізмів [10, с. 89–90.].

Наголошуємо, що вказані принципи митної безпеки були сформульовані у мирний період розвитку міжнародно-торгівельних зв'язків і пов'язані передусім, з функціонуванням митної справи держави, яка становить основу і забезпечує стан митної безпеки в країні. Автори вважають за доцільне, дещо розширити цей перелік. Отже, правові відносини щодо митної безпеки повинні базуватися на наступних принципах: законності, виключній юрисдикції держави на її митній території, економічній доцільності, об'єктивності, державного регулювання та ефективного контролю, прозорості, оцінці ризиків, попереднього інформування, розширенні та урізноманітненні міжнародного торговельного співробітництва, запобіганні корупції, контрабанді, незаконному ввезенню заборонених товарів тощо. Весь спектр названих принципів можемо класифікувати залежно від того, чи вони використовуються при формуванні, чи при реалізації державної митної безпеки. Перша група із вказаних принципів (законності, виключній юрисдикції держави на її митній території, економічній доцільності, прозорості, розширенні та урізноманітненні міжнародного торговельного співробітництва,) найсуттєвіше проявляється на етапі визначення основних положень теоретико-практичних положень та особливостей митної безпеки конкретного історичного періоду, а всі інші принципи (разом із названими П. Пашко) становлять групу принципів безпосереднього впровадження та реалізації системи митної безпеки держави. Враховуючи сучасні мілітаристичні виклики особливий сенс має врахування досвіду функціонування митних систем світу під час воєнних та торговельних конфліктів, вразливості і незахищеності митних кордонів, втрати митних інституцій на окупованій території, попередження можливостей митних інтервенцій ворога, поставок критичного імпорту та товарів військового призначення, зростання чисельності біженців та переміщених осіб, посилення протидії митним правопорушенням та контрабанді тощо.

Тож, лише один перелік базових принципів гарантування митної безпеки свідчить про її складність та багатоаспектність проявів, економічну актуальність, фінансову складову та широке коло суб'єктів, які приймають участь у цьому процесі.

Розглядаючи сутність поняття «митна безпека», не можна не визначитися, а яким саме загрозам вона повинна протидіяти та захищатись. Більшість вчених погоджуються, що за сферами впливу всі загрози можна класифікувати на політичні, економічні, соціальні, природні, техногенні; за ступенем прояву – на реальні та потенційні; за джерелами походження – на внутрішні та зовнішні; а за характером впливу – на

прямі та непрямі. Отже, джерелами загроз митній безпеці можуть виступати: спонтанність природних процесів і явищ, стихійні лиха, які унеможливають належний перебіг процесів зовнішньоекономічних відносин; випадковість (наприклад, як чинник суб'єктивного неналежного здійснення митних процедур); зіткнення суперечливих інтересів (від воєн до конкуренції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності); терористичні загрози: переміщення через кордон заборонених предметів і матеріалів (зброї, вибухових речовин тощо), вчинення терористичних заходів і ведення заборонених військових дій на території держави (ліквідація логістичних хабів, руйнація транспортної інфраструктури, підриви енергоб'єктів, електростанцій, гребель, мінування шляхів сполучення тощо); імовірнісний характер науково-технічного прогресу з його впливом на сучасні технічні засоби митного контролю; неможливість однозначного пізнання об'єкта, неповнота й недостовірність інформації про нього (явище, актуальне для митних органів, які не мають права на провадження оперативно-розшукової діяльності, а інформацію про суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності отримують від самого суб'єкта); контрабанда та порушення митних правил: незаконне переміщення товарів через митні кордони, у тому числі підакцизних (тютюнові вироби), а також наркотичних засобів та інших заборонених предметів, що сприяє організованій злочинності; недотримання стандартів безпеки та якості ввезення товарів, що не відповідають стандартам безпеки та якості (як лікарські засоби, споживчі товари і продукти харчування тощо) і можуть становити загрозу життю і здоров'ю споживачів, довкіллю; ввезення/вивезення контрафактних товарів і порушення прав інтелектуальної власності, що призводить до втрат і збитків для легальних виробників і правовласників, а також послаблює ринкову конкуренцію; порушення санкційної політики: недотримання встановлених заборон і обмежень у сфері торгівлі та зовнішньоекономічної діяльності стосовно країн, компаній, товарів і технологій, особливо товарів подвійного використання, що дискредитує санкційний режим; економічна злочинність (як національного, так міжнародного рівнів): ухиляння від оподаткування та інші види економічних злочинів, що загрожують економічній стабільності та фінансовим інтересам, як власній країні, так і глобальній економічній безпеці тощо. Звичайно, що вирішенням питання гарантування митної безпеки держави повинні займатися певні організаційно-регуляторні інституції, які забезпечують, як розробку та вдосконалення нормативно-правової бази, так і державні інститути, які впливають на стан митної безпеки, а саме: Державна митна служба, Міністерство фінансів. Податкова служба, тощо, а також зарубіжні митні інституції, що забезпечують митні інтереси власних країн. Таку тріаду функціонального складу і розуміння реалізації митної безпеки запропонував П. Пашко та інші і вона підтримується більшістю науковців.

Реалізація (забезпечення) митної безпеки відбувається шляхом застосування сукупності засобів, методів та інструментів, здатних протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам та викликам у сфері митних відносин, а також для забезпечення досягнення балансу між спрощенням митних процедур і необхідним рівнем захищеності митних інтересів та надійності в державі шляхом створення ефективного регуляторного організаційно-економічного механізму [11, с. 22]. Тобто реалізація митної безпеки залежить від дієвості управлінських рішень у сфері створеної системи захисту економічних інтересів держави протидіяти можливим небезпекам у митній галузі. Як зазначають Ю. Голинський і О. Віхоть, стан забезпечення митної безпеки України залежить від багатьох факторів, та найважливіші з них, це рівень корупційних ризиків посадовими особами щодо контрабанди товарів у митному просторі України та ступінь захисту вітчизняного товаровиробника, адже велика кількість імпортованих товарів становить значну та нездорову конкуренцію для українських підприємств [12]. Для оцінки митної безпеки спеціалісти застосовують певні показники, які аналізуються і відповідно до яких розраховуються критерії оцінювання митної безпеки: стан захищеності митних кордонів; частка перерахованих митними органами до державного бюджету податків і зборів у загальному обсязі доходів бюджету; повнота внесення цієї частки; стан реалізації та застосування засобів митно-тарифного й нетарифного регулювання; простота організації міжнародної торгівлі; стан зміни стандартів управління; рівень оновлення інформаційних технологій; повнота митного оформлення та застосування митних процедур; стан урахування певних загроз і викликів під час здійснення митного оформлення; параметри результатів контролю та врахування ризиків; стан визначення бази нарахування митних платежів; ставлення суспільства до митної служби; параметри товаро- та пасажиропотоку через митний кордон; стан транзитних перевезень через територію країни; кількість і наповненість угод про співробітництво в митній справі; параметри організації навчання персоналу й управління ним; рівень упровадження інновацій та використання сучасних технічних засобів; показники ліквідованої або недопущеної шкоди; стан реалізації заходів з протидії митному шахрайству; дієвість кампанії по зв'язках з громадськістю; дотримання стандартів поширення інформації та інші [12]. Також багато вчених вважають, що основними індикаторами митної безпеки є рівень внеску митних платежів та ефективність виявлення митних правопорушень. Також, до збитків для держави включаються втрати від економічної контрабанди та недостовірного декларування. Саме ці збитки слід розглядати як ключовий індикатор митної безпеки, оскільки їх розмір відображає, наскільки ефективно митні органи виконують свої функції і наскільки митні кордони держави захищені. Для оцінки рівня митної безпеки також використовується індикатор фіскальної ефективності митної справи, який визначається як різниця між сумою отриманих платежів та тією сумою, яку слід було б отримати при повному оподаткуванні всіх зовнішньоторгових операцій. Зменшення цієї різниці свідчить про вищий рівень митної безпеки.

За результатами митного оформлення здійснених українським бізнесом та громадянами зовнішньоекономічних операцій з товарами, митні органи у січні-лютому 2024 року перерахували до державного бюджету 87,1 млрд грн митних та інших платежів, контроль за справлянням яких покладено на Державну митну службу України. У порівнянні з надходженнями у січні-лютому 2023 року, обсяги перерахування до державної скарбниці податків від оподаткування зовнішньоекономічної діяльності зросли майже на 22 млрд грн. Слід підкреслити, що на 18 % зросли обсяги оподаткованого імпорту товарів за вказаний термін, досягнувши у лютому 2024 року 2,35 млрд грн., при тому, що через блокування кордону (українсько-польська ділянка) розрахункові недонадходження митних платежів склали 7,7 млрд грн.

Україна здійснювала у 2024 році зовнішньоторговельні операції з 230 країнами світу. Показники експорту становили 41733,1 млн. дол. США або 115,3% порівняно із 2023р., імпорт – 70751,2 млн. дол. або 111,3% відповідно. Негативне сальдо склало 29018,1 млн. дол. (за 2023 р. також негативне – 27384,1 млн. дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,59 (за 2023 р. – 0,57) [13].

В Україні з 2012 року кримінальну відповідальність за контрабанду в Україні було скасовано. З метою запобігання використанню схем незаконного переміщення товарів, поповнення Державного бюджету України, було прийнято Закон України від 09.12.2023 № 3513-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів». Ним встановлюється притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю товарів [14]. Закон набув чинності з 1 січня 2024 року, отже, відновились кримінальна відповідальність для підакцизних товарів, з 1 липня вона поширилась на інші, непідакцизні товари [14]. Слід підкреслити, що українське законодавство щодо боротьби з контрабандою загалом відповідає європейським стандартам, базуючись на положеннях директиви ЄС, хоча і є дещо поблажливим до відповідних порушників (нижчі штрафи, менші терміни позбавлення волі тощо). За 2024 рік в Україні було винесено всього 3 вироки по контрабанді товарів і підакцизних товарів. У всіх випадках обвинуваченим призначено штрафи, в той час як було зареєстровано 47 кримінальних проваджень. Це свідчить про те, що не відбулося “вибухового” порушення кримінальних проваджень, масштабних випадків контрабанди. Цифри залишаються досить скромними. Найголовніше, що до суду передано обвинувальних актів лише у 7 справах. Цьому є об’єктивні причини. Дійсно, для розслідування таких справ потрібен час, оскільки поспішно проведене слідство може виявитися неякісним, необхідно забезпечити повноту доказової бази, яка повністю розкриватиме суть правопорушення [15]. Як правило, основним видом контрабанди підакцизних товарів є тютюнові вироби (93%), також відбувається контрабанда культурних цінностей, зброї, лісу тощо. За інформацією Бюро економічної безпеки, 30% загального обсягу підстав для відкриття проваджень становили результати митного або прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон, а 70% становили дані інших інституцій.

Як наголошують спеціалісти, лише впродовж 2022 року було впроваджено 10 заходів лібералізації та 9 заходів протекціонізму торгівлі товарами, зокрема для певних країн Європи. Обмежувальні заходи стосувалися РФ, країн Європи, Канади, США та інших країн та спрямовані на захист внутрішнього ринку. Серед ключових змін варто виділити впровадження повного торговельного ембарго на операції з РФ. А провідними товарними секторами лібералізації в 2022 році були зернові, вироби з полімерних матеріалів, виробництво певних видів обладнання та устаткування, устаткування для розподілу електроенергії, деякі види тканин [16, с. 100].

Відповідно до Закону України від 20.03.2024 № 3613-IX «Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо особливостей здійснення митного контролю та митного оформлення окремих категорій товарів» з травня 2024 року відновлюються документальні перевірки з питань митної справи митних органів за наявності безпечних умов для їх проведення. Також встановлено тимчасовий, з 1 травня 2024 року, мораторій на проведення документальних перевірок з питань митної справи щодо певних категорій платників податків [17]. Митниці виконують вимоги Закону України від 17.05.2012 № 4765-VI «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» й формалізують майно, що належить росії чи білорусі, вилучають та передають на потреби військовослужбовців ЗСУ. Іншим напрямом матеріальної підтримки сил оборони від митниць є передача майна, що належить державі згідно з розпорядженням Кабінету міністрів України від 26 лютого 2022 року № 186-р «Про передачу майна для потреб Збройних Сил України» [18,19] та подальших шляхів впорядкування урядом конфіскованого майна для потреб ЗСУ.

Національною стратегією доходів до 2030 року, що схвалена розпорядженням КМУ від 27 грудня 2023 року № 1218-р, передбачено розробку нового Митного кодексу України на виконання Україною вимог, необхідних для країни-кандидата на вступ до ЄС у митній сфері [20]. А у лютому 2024 року було затверджено Довгостроковий національний стратегічний план цифрового розвитку, цифрової трансформації та цифровізації Держмитслужби для розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та їх інтеграція до відповідних систем ЄС тощо [21].

Враховуючи європейський досвід забезпечення митних інтересів та розбудову безпечового митного простору ЄС, можна визначити основні вектори зміцнення митної безпеки:

- Спрощення та гармонізація митних процедур шляхом розширення впровадження стандартизованих європейських митних процесів та використання митних інформаційних технологій.
- Розвиток інформаційного обміну між митними органами країн-членів, а також обміну митними даними з третіми країнами задля прискорення митних формальностей та зменшення бюрократичних навантажень на бізнес.
- Розбудова безпекового середовища для міжнародної торгівлі та створення сервіс-орієнтованого ландшафту на основі впровадження елементів електронної митниці та цифровізації митної справи.
- Імплементация міжнародних стандартів митної справи і міжнародної торгівлі, а також впровадження та масштабування кращих митних практик і механізмів регулювання зовнішньоекономічної діяльності.
- Налагодження ефективної комунікації та швидкого обміну даними між митними, іншими контролюючими органами, що здійснюють перевірки при перевезеннях через митний кордон.
- Забезпечення відповідності, пропорційності, передбачуваності, прозорості, недискримінаційності та об'єктивності законодавчих положень і процедур, які мають бути уніфікованими і застосовуватись ефективно.
- Розвиток партнерських відносин між митницею та легальним бізнесом, як-то економічні оператори, на основі взаємної довіри, поваги та співпраці задля зміцнення митної безпеки і спрощення зовнішньої торгівлі.
- Електронне декларування та прийняття митних рішень, попереднє інформування до прибуття вантажів на кордон, процедура спільного транзиту, безконтактні технології митного контролю та моніторингу переміщень.
- Впровадження ризик-орієнтованого підходу і стратегічного управління ризиками, а також розбудова механізмів аналізу ризиків при переміщенні товарів і транспортних засобів через митний кордон.
- Протидія корупції та зменшення дискреційності повноважень посадових осіб митних органів на основі автоматизації процедур митного контролю та митного оформлення, мінімізації впливу людського фактору [1, с. 215]. Звичайно, що перераховані напрями вдосконалення митної безпеки держави становлять основу або ядро її трансформацій, а враховуючи неминучі мілітаристичні загрози сьогодення, можуть бути доповнені та скоректовані.

Висновки. Результати проведеного дослідження підтверджують тезу про складність, системність та комплексність поняття «митна безпека» та доводять її важливість та необхідність гарантування в Україні в період військових викликів. Реагування на потенційні політичні, економічні, соціальні, технологічні, природні та мілітаристичні загрози, які можуть в будь-який момент стати реальними і здійснювати прямий або опосередкований вплив на митну безпеку держави, потребують гнучкості митного адміністрування, регуляторних, технологічних та інституційних механізмів, щоб своєчасно реагувати і унеможливити завдання фінансової шкоди, а також зниження задоволення потреб економіки та суспільства.

Список використаних джерел:

1. Комаров О.В. Європейський досвід гарантування митної безпеки та протидії митним загрозам. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 6. С. 210–217.
2. Крисовата К. В., Сьомик І. М. Митна безпека у системі економічної безпеки держави. *Актуальні питання фінансової теорії та практики* : збірн. матер. дев'ятої заоч.-дистанц. конф. студентів і молодих вчених (м. Тернопіль, 15 квітня 2022 р.). Ч. 2. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. С. 74–77.
3. Розумова О. Поняття митної безпеки в контексті забезпечення національної безпеки України. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 3. С. 165–168.
4. Крисоватий А. І., Новосад І. В. Діяльність митних органів у забезпеченні митної безпеки України у сфері протидії порушенням митних правил. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2017. № 2(58). С. 66–76.
5. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44–48. Ст. 552.
6. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 року про встановлення Митного кодексу Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13#Text
7. Губа М.О. Фактори підвищення ефективності здійснення державної митної справи в Україні. *Дослідження теоретичних аспектів та розробка системи оцінювання ефективності митних процедур* : матеріали науково-практичної конференції м. Хмельницький, 25 вересня 2014 р. С. 80–81.
8. Новікова К. І. Глобалізаційні виклики митній безпеці держави. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2012. № 4. С. 174–180.
9. Шевчук С. В. Аналіз теоретико-методологічних підходів визначення поняття «митні інтереси». *Економіка та держава*. 2018. № 10. С. 42–48.
10. Пашко П. В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації) : монографія. Одеса : АТ «Пласко», 2009. 629 с.
11. Митна енциклопедія : у двох томах. Т. 2. Редкол.: ... І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2013. 536 с.
12. Голинський Ю. О., Віхоть. О. С. Стан митної безпеки України та особливості її забезпечення в умовах трансформації глобалізаційних процесів. *Економіка і суспільство*. 2021, Випуск 32. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/755/724>

13. Зовнішня торгівля України товарами за 2024 рік (експрес-випуск). URL: <https://surl.li/ihxnxt>
14. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2024. № 1, ст. 4.
15. Оцінка криміналізації товарної контрабанди в Україні в контексті євроінтеграції/ URL: <https://surl.li/ilinhq>
16. Дзюбинський А. В., Дзюбинський О. В., Шегинський О. В. Митна політика в умовах воєнного стану. *Товарознавчий вісник*. 2023. Вип. 16. С. 98–104.
17. Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо особливостей здійснення митного контролю та митного оформлення окремих категорій товарів: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2024. № 22, ст. 194.
18. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 15. Ст. 99.
19. Про передачу майна для потреб Збройних Сил України: Розпорядження Кабміну від 26.02.2022 № 186-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/186-2022-%D1%80#>
20. Національна стратегія доходів до 2030 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf
21. Довгостроковий національний стратегічний план цифрового розвитку, цифрових трансформацій та цифровізації Держмитслужби України та її територіальних підрозділів на основі Багаторічного стратегічного плану електронної митниці ЄС (Multi-annual strategic plan for electronic customs, MASP-C). URL: <https://surl.li/cmxxszx>

Дата надходження статті: 22.07.2025

Дата прийняття статті: 30.07.2025

Опубліковано: 01.10.2025